

УДК 930.1(477)–058.243"1946–1965"

Д. В. Нефьодов

**Розкриття взаємовідносин робітничого класу і селянства
УРСР (1946–1965 рр.) в радянській науковій літературі
другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр.**

У статті проведено аналіз історіографічної розробки радянськими науковцями другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. взаємозв'язків робітництва та селянства УРСР в період повоєнного двадцятиріччя (1946–1965 рр.). Квінтесенцією їх наукових пошуків стала теза про те, що впровадження у виробництво досягнень науки і передової практики, електрифікація, застосування новітніх машин і механізмів змінило характер праці колгоспного селянства – відбулося його максимальне зближення з працею промислового робітника. Даний факт використовувався радянськими істориками для підтвердження ідеологічної концепції стирання граней класових і соціальних відмінностей. У той же час слід відмітити, що радянські дослідники будували свої дослідження на базі джерел, які багато в чому спотворювали реальний стан справ, за паперовими показниками і звітами. В результаті їх висновки все більше розходилися з дійсністю. Незважаючи на достатню кількість праць, створених лише з наукових позицій, всі без винятку радянські дослідники продовжували залишатися всередині радянської "матриці" і вихід з неї міг здійснитися тільки за наявності кардинальних позанаукових стимулів, поява яких відбулася вже у другій половині 1980-х рр.

Ключові слова: УРСР, робітничий клас, повоєнна відбудова, історіографія, методологія.

В статье проведен анализ историографической разработки советскими учеными второй половины 1960-х – первой половины 1980-х гг. взаимосвязей рабочих и крестьянства УССР в период послевоенного двадцатилетия (1946–1965 гг.). Квинтэссенцией их научных поисков стал тезис о том, что внедрение в производство достижений науки и передовой практики, электрификация, применение новейших машин и механизмов изменило характер труда колхозного крестьянства – произошло его максимальное сближение с трудом промышленного рабочего. Данный факт использовался советскими историками для подтверждения идеологической концепции стирания граней классовых и социальных различий. В то же время следует отметить, что исследователи строили свои исследования на базе источников, которые во многом искажали реальное положение дел, по бумажным показателям и отчетам. В результате их выводы все больше расходились с действи-

тельностью. Несмотря на достаточное количество работ, созданных исключительно с научных позиций, все без исключения исследователи продолжали оставаться внутри советской "матрицы" и выход из нее мог осуществиться только при наличии кардинальных ненаучных стимулов, появление которых состоялось уже во второй половине 1980-х гг.

Ключевые слова: УССР, рабочий класс, повоеенное восстановление, историография, методология.

The article analyzes the historiographical development of interrelations of the Ukrainian SSR workers and peasants during postwar twenty years (1946–1965) by Soviet scientists of the second half of the 1960s–the first half of the 1980s.

The subtopic of assistance and cooperation of the working class with the representatives of the Ukrainian village, whose state throughout the Soviet era had the status of "catching up" in its development in comparison with other spheres of the economy and in particular industry, remained objectively relevant in the Soviet historical science of the stagnant era. The restoration of the agricultural sector became one of the most important tasks in the postwar period and, accordingly, this process was actively covered in Soviet literature.

The assistance of the working class to the collective farm peasantry in the recovery of agriculture in Ukraine was studied by Soviet scientists of the second half of the 1960s – the first half of the 1980s in four following directions: a) the participation of workers of the tractor and agricultural machinery industry of Ukraine in the struggle for technical equipment of agriculture; b) the assistance of the working class in upgrading of the material and technical basis of the collective-farm production; c) the participation of the working class in the upgrading of machinery and tractor stations and collective farms by skilled personnel; d) the role of the working class in conducting political and cultural-mass work in the Ukrainian village.

The quintessence of their scientific research was presented by the thesis that the introduction of scientific advances and best practices into production, motorization, the use of new machines and mechanisms changed the work pattern of the collective farm peasantry, i.e. it became similar to the work pattern of an industrial worker. This fact was used by Soviet historians to confirm the ideological concept of blurring the boundaries of class and social differences. At the same time it should be noted that the researchers built their investigations on the basis of sources which in many respects distorted the real state of affairs, according to paper rates and reports. As a result, their conclusions increasingly disagreed with reality. Despite a sufficient number of works created exclusively in science terms, all researchers without exception continued to remain within the Soviet "matrix" and could leave it only due to the presence of cardinal unscientific incentives, the emergence of

which took place already in the second half of the 1980s.

Key words: *Ukrainian SSR, working class, postwar reconstruction, historiography, methodology.*

Остаточне перетворення в СРСР в 1960-х – 1970-х рр. творчої наукової роботи в установчо-бюрократичну діяльність, завершення вибудовування чіткої ієрархічної системи й обмеження істориків жорсткими політико-ідеологічними та цензурними рамками призвело до остаточного окостеніння наукової думки. В серпні 1967 р. вийшла постанова ЦК КПРС "Про заходи щодо подальшого розвитку суспільних наук і підвищення їх ролі в комуністичному будівництві" [1, с. 237–251]. Представникам суспільних наук рекомендувалося зосередити свої сили на вивченні таких питань, як комплексне дослідження соціально-політичних проблем розвитку соціалізму і переростання його в комунізм, виявлення соціальних результатів науково-технічної революції, дослідження шляхів і форм зближення умов праці, побуту і культурного розвитку міста і села, органічної сполуки розумової та фізичної праці у виробничій діяльності, дослідження закономірностей розвитку партії і зростання її керівної ролі в комуністичному будівництві, узагальнення досвіду зміцнення союзу робітничого класу і селянства [1, т. 11, с. 244–245]. Власне, даний документ орієнтував вчених не просто вести дослідження лише в зафіксованих партійними постулатами рамках, а й, крім того, вже вказав, яких результатів вони повинні досягти. Зазначена постанова певною мірою зафіксувала на юридичному рівні тенденцію не тільки до тематичної координації, а й до вироблення механізму гальмування творчої складової наукового пошуку та остаточного скочування радянської історичної науки у сферу пропаганди і коментування. У той же час дана постанова стимулювала радянських істориків до ще більш активного вивчення тематики робітничого класу, джерел його формування, кількісних і якісних змін, його участі в розвитку промисловості і науково-технічному прогресі, зростання культурно-технічного рівня.

Метою статті є аналіз історіографічної розробки радянськими науковцями другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. взаємозв'язків робітництва та селянства в повоєнне двадцятиріччя (1946–1964 рр.).

Різні аспекти, опосередковано тотожні з предметом нашого дослідження, містяться в дисертаціях Ю. Ніколайця [2], Ю. Лаєвської [3], працях О. Додонова [4], В. Яремчука [5], Я. Грицака [6].

Об'єктивно актуальною в радянській історичній науці застійної доби залишалася підтема допомоги і співпраці робітничого класу з представниками українського села, стан якого всю радянську епоху мав статус "наздоганяючого" в своєму розвитку в порівнянні з іншими сферами економіки і зокрема промисловості. Особливо катастрофічне становище сільського господарства України в повоєнний період. Німецькі окупанти розграбували і знищили 27910 колгоспів, 872 радгоспи 1300 МТС, відібрали у колгоспників 7,6 млн голів великої рогатої худоби, 3,3 млн коней та інше. Після вигнання загарбників в сільському господарстві республіки залишалася 1/3 довоєнного парку тракторів і комбайнів, у 2–3 рази менше за інших сільськогосподарських машин. У 1946 р. колгоспи УРСР нараховували 5567 тис. працездатних колгоспників проти 6679 тис. в 1940 р., тобто всього 85 % довоєнної кількості [7, с. 90]. Таким чином, відновлення сільськогосподарської сфери стало одним із найважливіших завдань у післявоєнний період і відповідно цей процес отримав активне висвітлення в радянській літературі.

Допомога робітничого класу колгоспному селянству в підйомі сільського господарства України вивчалася радянськими вченими другої половини 60-х – першої половини 80-х рр. в чотирьох наступних напрямках: а) участь робітників тракторного і сільськогосподарського машинобудування України в боротьбі за технічне оснащення сільського господарства; б) шефська допомога робітничого класу в зміцненні матеріально-технічної бази колгоспного виробництва; в) участь робітничого класу в зміцненні МТС і колгоспів кваліфікованими кадрами; г) роль робітничого класу в проведенні політичної та культурно-масової роботи в українському селі.

Радянськими істориками наголошено на тому, що першочергове значення в питанні розширення масштабів оснащення сільського господарства новітньою технікою мав процес його електрифікації. За підрахунками дослідника Д. Ряценка, всього за роки четвертої п'ятирічки в Україні завдяки допомозі промислових робітників електрифіковано 3388 колгоспів, що склало 18 % від усієї кількості колгоспів республіки. Науковець детально змалював застосування електроенергії в колгоспному виробництві у вигляді запровадження електродоїння корів, електростриження овець, механізації подачі води та приготування кормів [7, с. 90]. Питання електрифікації українського села найбільш комплексно розглянуто в працях дослідника О. Малько [8–12]. Як зазначив дослідник, розвиток електричних ліній і створення єдиної енергосистеми республіки забезпечили значне збільшення

централізованого постачання електроенергії сільському господарству. В 60-х рр. електрифікація колгоспів і радгоспів проводилася головним чином шляхом підключення до державних енергетичних систем та електростанцій, а також до сільських електростанцій збільшеної потужності. За підрахунками О. Малько, значно зріс обсяг державних капіталовкладень для сільської електрифікації, що дозволило розгорнути в широких масштабах спорудження опорних підстанцій та ліній електропередачі сільськогосподарського призначення. Новим у сільській електрифікації 60-х рр. стало утворення механізованих колон, які виконували всі основні роботи зі спорудження електроліній, підключення сільськогосподарських підприємств до державних енергосистем, зводили сільські електростанції. Все це призвело до зростання загальної протяжності сільських електроліній в 4,4 рази, використання електричної енергії сільським господарством збільшилося в 7 разів, що значно прискорило його індустріалізацію [10, с. 88].

Вирішальна роль у технічному оснащенні колгоспного і радгоспного виробництва, надана колективами підприємств транспортного і сільськогосподарського машинобудування, комплексно висвітлена у працях В. Васильєва [13; 14]. Дослідник акцентує увагу на тому, що в перші повоєнні роки зусилля машинобудівників спрямовані на якнайшвидше відновлення промислових підприємств. У 50-ті рр. широко розгорнулася боротьба за раціональне використання внутрішніх резервів і підвищення продуктивності праці. Автором зазначено, що оснащення сільського господарства високопродуктивною машинною технікою значно підвищило рівень механізації сільськогосподарського виробництва в повоєнне двадцятиріччя [13, с. 77]. За підрахунками дослідниць В. Селунської і Т. Сивохіної, в 1965 р. на підприємствах промисловості вироблялося 380 найменувань машин [15, с. 78].

Одним з основних напрямків участі робітничого класу в повоєнному відновленні і розвитку сільського господарства, на думку радянських дослідників, стала шефська допомога колективів підприємств України в зміцненні матеріально-технічної бази МТС у 1946–1958 рр. Постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР від 9 березня 1946 р. "Про державний план розвитку сільського господарства на 1946 р." зобов'язувала промислові підприємства надавати допомогу МТС, колгоспам і радгоспам у проведенні ремонту тракторів і сільськогосподарських машин; забезпечувати їх із коштів підприємств запасними частинами, металом, інструментом, обладнанням; надавати допомогу в будівництві та

обладнанні МТС; посилати в МТС ремонтні бригади. У той же час радянськими істориками встановлено, що зобов'язання, які брали на себе колективи шефних підприємств у роки четвертої п'ятирічки, зазвичай обмежувалися виробничими справами і приймалися тільки на час однієї сільськогосподарської кампанії, найчастіше посівної [16, с. 41].

За оцінками вчених Т. Дмитренко і В. Кузакова, в 60-х рр. у найбільших промислових центрах здійснена організаційна перебудова шефської допомоги. За підшефними господарствами стали закріплювати цілі "кущі" організацій, в кожному з яких, як правило, діяли спільно колективи заводів, будівельних і транспортних підприємств, науково-дослідних інститутів або навчальних закладів, з числа яких виділялися головні підприємства, що відповідають за весь комплекс робіт. Головними зазвичай стали підприємства машинобудівної та металообробної промисловості. Істориками підкреслено, що нова структура шефських зв'язків обумовлена змінами, що відбулися в сільськогосподарському виробництві. З одного боку, як зазначили дослідники, після реорганізації МТС (1958 р.) і значного скорочення кількості колгоспів за рахунок їх укрупнення і реорганізації в радгоспи зменшилась кількість підшефних господарств. З іншого боку, збільшилася кількість шефних організацій у зв'язку зі значним зростанням великих промислових підприємств, з включенням в активну шефську роботу науково-дослідних інститутів, проектно-конструкторських, будівельних і транспортних організацій. Вчені визначили, що основним методом шефської роботи в 60-х рр. став план-договір. Він складався на основі перспективних планів, що дозволяло вчасно оформляти і приймати детально продуманий договір. Значення цих факторів у 60-х рр. все більш зростало, тобто підшефне господарство укладало договір з групою підприємств, і обсяг наданої допомоги на договірних засадах постійно збільшувався. У плані-договорі визначалися конкретний обсяг робіт, терміни їх виконання, призначалися виконавці. Підшефне господарство зобов'язувалося відшкодувати підприємству-шефу матеріальні витрати [16, с. 52]. Останній аспект особливо акцентовано простежується в радянських дослідженнях. Вченими конкретизується той факт, що питання про економічний бік відносин промислових і сільськогосподарських підприємств став найважливішим у шефській роботі. Істориками визначено, що в перші повоєнні роки акцент в шефській роботі робився на громадські засади та безоплатну допомогу. Матеріальна підтримка іноді виявлялася на договірних засадах, з частковою оплатою витрат промислових під-

приємств, але частіше без будь-якої оплати. Однак розширення обсягу і зміна характеру шефства поставили з початку 50-х рр. проблему компенсації промисловим підприємствам частини їх матеріальних витрат, а в 60-ті рр. роботи з господарського будівництва, електрифікації, механізації трудомістких процесів у сільськогосподарському виробництві проводились шефськими підприємствами вже в основному на принципах господарського розрахунку. У той же час радянські вчені наполягають на тому, що поява госпрозрахунку не означала приниження ролі самодіяльності, ініціативи робітників. Розвиток громадських початків знайшло відображення в залученні до шефської роботи громадських конструкторських бюро, технічних рад, науково-технічних товариств [17, с. 428].

Участь робітників Української РСР в розвитку хімізації колгоспно-радгоспного виробництва та меліорації земель показана в розвідці О. Малько. Дослідник встановив, що розвиток індустрії мінеральних добрив значною мірою залежав від роботи будівельних організацій, що споруджували заводи і цехи для виробництва туків. Науковцем підкреслено, що під час будівництва, а також реконструкції хімічних підприємств мали місце серйозні недоліки, пов'язані з неповним освоєнням капіталовкладень, прорахунками в проектуванні, несвоєчасним забезпеченням об'єктів будівельними матеріалами. У той же час О. Малько високо оцінив роботу колективів хімічних підприємств України, навів дані, згідно з якими з 1959 до 1963 р. останні виробили 1 млн т мінеральних добрив понад план, а випуск хімічних засобів захисту рослин зріс з 5,9 тис. т у 1958 р. до 12,6 тис. т у 1963 р. [18, с. 63]. Оцінюючи участь робітників у проведенні програми меліорації сільськогосподарських земель, О. Малько зазначив велику роль зміцнення виробничо-технічної бази водного господарських організацій, змалював процес побудови протягом кінця 50-х – першої половини 60-х рр. низки зрошувальних і осушувальних систем: Бортницької, Інгулецької, Трубізької, першої черги Каховської зрошувальної системи і Північно-Кримського каналу [18, с. 69]. Дослідник дійшов висновку, що важливим наслідком допомоги робітничого класу в хімізації колгоспного і радгоспного виробництва, в розвитку меліорації земель стало подальше наближення сільськогосподарської праці до праці індустріальної за рівнем фондоозброєності, організованості, кваліфікації, науково обґрунтованої технології. Дослідник Б. Ковалевський також високо оцінив внесок робітничого класу в хімізацію і меліорацію сільськогосподарського виробництва. За підрахунками дослідника, поставки мінеральних добрив за

семирічку збільшилися в 4 рази, а площа зрошуваних земель в УРСР збільшилася більш ніж в 3,4 рази [19, с. 40].

Питання реорганізації машинно-тракторних станцій в 1958 р. стало одним з центральних в дисертаційному дослідженні історика І. Алексєєнка [20]. Вчений розглянув створення передумов для реорганізації МТС, назрівання умов для нових форм зв'язків робітничого класу з колгоспами, проаналізував заходи партійних організацій зі здійснення директив лютневого (1958 р.) Пленуму ЦК КПРС, який прийняв постанову "Про подальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію машинно-тракторних станцій". На переконання дослідника, перехід механізаторів і фахівців з МТС у колгоспи, закріплення їх за колгоспами значно підвищив питому вагу працівників індустріальної та інтелектуальної праці в колгоспах [20, с. 27].

Третім напрямком вивчення допомоги робітників України сільському господарству стало дослідження вкладу робітників у зміцнення МТС і колгоспів кваліфікованими фахівцями та керівними кадрами.

Варто зазначити, що за роки війни різко знизився загально-освітній рівень сільського населення за рахунок призову в армію кваліфікованих механізаторів, керівників і фахівців МТС і колгоспів. Станом на 1 січня 1946 р. в сільському господарстві України налічувалося 16873 фахівця з вищою і середньою освітою, що становило близько половини мінімальних потреб в них. Гостра потреба в кадрах привела до того, що на керівних посадах в МТС і колгоспах значною мірою стали працювати люди, які не мали відповідної освіти, практичного досвіду та організаторських здібностей. Найбільші труднощі в перші повоєнні роки МТС відчували з кваліфікованими інженерно-технічними працівниками. До початку 1946 р. в МТС України з 4018 механіків тільки 61 чоловік (1,5 %) мав вищу освіту, 1055 чол. (26,3 %) – середню, 2902 чол. (72,2 %) механіки-практики з початковою освітою. У Житомирській, Тернопільській, Львівській, Дрогобицькій, Станіславській, Чернівецькій, Ізмаїльській областях у складі кадрів механіків МТС жодного фахівця з вищою освітою [13, с. 114].

За оцінкою дослідника В. Васильєва, робітничий клас України активно включився в рух за зміцнення МТС кадрами механізаторів і інженерно-технічних працівників. У містах і районних центрах з промисловості, транспорту і будівельних організацій відбиралися робітники, інженери і техніки для проведення занять в школах і на курсах механізаторів. Вчений встановив, що всього за період 1946–

1952 рр. в УРСР підготовлено 417417 механізаторів, в тому числі 270482 трактористи, 12321 бригадир тракторних бригад, 2264 механіка, 46886 комбайнерів [13, с. 116].

У той же час радянськими вченими встановлено, що в першій половині 50-х рр., незважаючи на часткові успіхи, між масштабами підготовки фахівців у навчальних закладах республіки і їх потребою на місцях існував великий розрив. У зв'язку з цим вересневий (1953 р.) Пленум ЦК КПРС зобов'язав ЦК компартій республік і партійні організації всіх рівнів підібрати і направити з промисловості інженерів-механіків для роботи в машинно-тракторних і спеціалізованих станціях як директорів, головних інженерів і завідувачів ремонтними майстернями. Даний захід комплексно розкрито в дослідженні історика М. Шепети. Вчений акцентував увагу на тому, що поповнення колективів МТС інженерами і техніками дало можливість зміцнити їх підготовленими керівними та інженерно-технічними кадрами. Замінено значну частину директорів МТС, головних інженерів, завідувачів ремонтних майстерень, старших механіків та інших фахівців, які не мали достатньої інженерно-технічної підготовки і не могли забезпечити кваліфіковане керівництво великим механізованим сільськогосподарським виробництвом [21, с. 58]. Однак, як зазначив дослідник, даний захід також не зміг вирішити проблему зміцнення колгоспів керівними кадрами. У зв'язку з цим у березні 1955 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про заходи щодо подальшого зміцнення колгоспів керівними кадрами" і звернення до всіх організацій, робітників, інженерно-технічних працівників "Про надання допомоги колгоспному селу в зміцненні відстаючих колгоспів керівними кадрами". У постанові вказувалося на необхідність відібрати і послати на добровільних засадах на керівну роботу в колгоспи не менше 30 тис. досвідчених фахівців. За підрахунками дослідника О. Кудлая, в Україні серед тридцятитисячників обрано головами колгоспів і їх заступниками 4107 чол. [22, с. 31].

Радянські історики прийшли до висновку, що приплив в українське село великого загону представників робітничого класу вніс у середовище колгоспного селянства традиції, звички, організованість, дисциплінованість і свідомість, позитивно позначився на господарську діяльність колгоспів. На підставі аналізу великої кількості документів та матеріалів зроблено висновок про те, що багато господарств і цілі райони за порівняно короткий термін ліквідували відставання та увійшли до передових [21, с. 61].

Оцінюючи роль робітничого класу в проведенні політичної та культурно-масової роботи в українському селі, радянські історики встановили, що колективи підприємств-шефів внесли значний вклад в післявоєнне відродження і зміцнення матеріальної бази сільських культурно-просвітніх установ. Вони не тільки посилали в підшефні колгоспи агіткультбригади, проводили вечори зустрічей, концерти, спектаклі та інші заходи, але і надали велику організаційно-методичну допомогу сільським клубам та бібліотекам у підвищенні рівня і посилення зв'язку виховної та культурно-масової роботи з практичними завданнями [13, с. 191].

Отже, результатом радянської історіографії з питання взаємодії робітничого класу з українським селом є теза про те, що впровадження у виробництво досягнень науки і передової практики, електрифікація, застосування новітніх машин і механізмів змінили характер праці колгоспного селянства – відбулося його максимальне зближення з працею промислового робітника. Даний факт використовувався радянськими істориками для підтвердження ідеологічної концепції стирання меж класових і соціальних відмінностей. У той же час слід зазначити, що радянські дослідники будували свої дослідження на базі джерел, які багато в чому спотворювали реальний стан справ, за паперовими показниками і звітами. В результаті їх висновки все більше розходилися з дійсністю. Незважаючи на достатню кількість праць, створених лише з наукових позицій, всі без винятку радянські дослідники продовжували залишатися всередині радянської "матриці" і вихід з неї міг здійснитися тільки за наявності кардинальних позанаукових стимулів, поява яких відбулася вже у другій половині 1980-х рр.

Література

1. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986) : в 12 т. – 9-е изд., доп. и испр. – М. : Политиздат. – 1986.
Т. 11. – 1986. – 574 с.
2. Ніколаєць Ю. О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років: українська історіографія : дис. ... д-ра іст. наук спец. : 07.00.06 / Ніколаєць Юрій Олексійович. – К., 2008. – 481 с.
3. Лаєвська Ю. В. Перетворення в економіці України в 1953–1964 рр.: історіографія проблеми : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Лаєвська Юлія Віталіївна. – Донецьк, 2008. – 218 с.
4. Додонов О. Ф. Нове бачення періодизації історії радянського робітничого класу і його історіографії / О. Ф. Додонов // Культурологічний

вісник : науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряниці. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – Вип. 8. – С. 67–74.

5. Яремчук В. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби / Віталій Яремчук. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту "Острозька академія", 2009. – 526 с.

6. Грицак Я. Українська історіографія. 1991–2001: десятиліття змін / Ярослав Грицак // Україна модерна. – К. ; Львів, 2005. – Ч. 9. – С. 43–68.

7. Рященко Д. С. Організація шефства робітничого класу над селом у 1946–1950 рр. (на матеріалах Української РСР) / Д. С. Рященко // Укр. іст. журн. – 1975. – № 9. – С. 87–93.

8. Малько О. О. Робітничий клас – трудівникам села / О. О. Малько. – К. : Наукова думка, 1978. – 135 с.

9. Малько О. А. Вклад рабочего класса Украинской ССР в укрепление материально-технической базы сельского хозяйства (1959–1970 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Малько О. А. – К., 1974. – 33 с.

10. Малько О. О. Вклад робітничого класу в завершенні суцільної електрифікації українського села (1959–1970 рр.) / О. О. Малько // Укр. іст. журн. – 1973. – № 2. – С. 82–89.

11. Малько О. О. Участь робітничого класу УРСР в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва (1959–1970 рр.) / О. О. Малько // Укр. іст. журн. – 1973. – № 10. – С. 60–69.

12. Малько О. О. Участь машинобудівників Української РСР у розв'язанні завдань технічного переоснащення сільського господарства (1959–1970 рр.) / О. О. Малько // Укр. іст. журн. – 1975. – № 9. – С. 80–87.

13. Васильев В. В. Помощь рабочего класса колхозному крестьянству в подъёме сельского хозяйства. 1945 – конец 50-х гг. (на материалах Украинской ССР) : дисс. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 / Васильев Валерий Викторович. – Симферополь, 1984. – 247 с.

14. Васильев В. В. Роль робітничого класу України у зміцненні матеріально-технічної бази МТС (1945–1956 рр.) / В. В. Васильев // Укр. іст. журн. – 1983. – № 7. – С. 64–71.

15. Селунская В. М. Социально-политическое единство советского общества / В. М. Селунская, Т. А. Сивохина. – М. : Мысль, 1982. – 206 с.

16. Дмитренко Т. Роль рабочего класса в развитии колхозной деревни / Т. Дмитренко, В. Кузакова. – М. : Знание, 1973. – 64 с.

17. Рабочий класс и индустриальное развитие СССР / А. В. Митрофанова (отв. ред.), Ю. В. Воскресенский, Л. С. Гапоненко и др. – М. : Наука, 1975. – 487 с.

18. Малько О. О. Участь робітничого класу УРСР в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва (1959–1970 рр.) / О. О. Малько // Укр. іст. журн. – 1973. – № 10. – С. 60–69.

19. Ковалевский Б. П. Дальнейшее укрепление союза рабочего класса и колхозного крестьянства в период коммунистического строительства 1959–1970 гг. (на материалах Украинской ССР) : автореф. дисс. на

соискание уч. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Ковалевский Б. П. – К., 1971. – 69 с.

20. Алексеенко И. И. Деятельность КПСС по укреплению союза рабочего класса и колхозного крестьянства (1951–1970 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра. ист. наук : спец. 07.570 "История КПСС" / Алексеенко И. И. – М., 1972. – 45 с.

21. Шепета М. Т. Рост творческой активности рабочего класса Украинской ССР на завершающем этапе строительства социализма (1951–1958 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Шепета М. Т. – К., 1974. – 68 с.

22. Кудлай А. С. Рабочий класс Украины в борьбе за восстановление и развитие промышленности в послевоенный период (1945–1955 гг.) : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "История СССР" / Кудлай А. С. – Львов, 1967. – 36 с.

УДК 94:061.1ЄС:316.35-055.2

Л. М. Мицик, О. Д. Петренко

Жіночі неурядові організації в країнах Європейського Союзу

Стаття присвячена феміністським організаціям, що діють на території ЄС. Зокрема, охарактеризовано три найбільші загальноєвропейські жіночі об'єднання – Європейське жіноче лобі, "Жінки проти насилля в Європі" та "Жінки в розвитку" – та декілька їх відповідників на рівні таких країн, як Німеччина, Фінляндія, Франція та Швеція. Автори доходять висновку, що роль цих організацій полягає в дослідженні, обґрунтуванні важливості гендерних проблем у суспільному житті європейців та пошуку шляхів їх подолання.

Ключові слова: неурядова організація, лобі, фемінізм, гендерна політика, гендерна рівність.

Статья посвящена феминистским организациям, действующим на территории ЕС. В частности, охарактеризованы три крупнейшие общеевропейские женские объединения – Европейское женское лобби, "Женщины против насилия в Европе" и "Женщины в развитии" – и несколько их аналогов на уровне таких стран как Германия, Финляндия, Франция и Швеция. Авторы приходят к выводу, что роль этих организаций состоит в исследовании, обосновании важности гендерных проблем в общественной жизни европейцев и поиске путей их преодоления.

Ключевые слова: неправительственная организация, лобби, феминизм, гендерная политика, гендерное равенство.